

א

גודל החיוב להתכונן ליום טוב פסח בלימוד סדר ההגדה

הכיפורים משניות יומא, כדי שתעלה האמירה במקום הקרבה" (אור"ח תרכא טז. ועי' מט"א כד). וכן מסופר על החתם סופר "שמעתי מאחד מגדולי תלמידיו כי בליל יום כיפור היה נכנס [-התלמיד] בין התלמידים לשמוע מפיו [-של החת"ס] כשהיה שונה מסכת יומא, והיה הלימוד רוגש כל כך בעצמותיו ובתמונותיו עד כי היה מתדמה בעיני שומעיו כאילו כהן גדול בעצמו עומד לפניו לעבוד עבודת יום הכיפורים" (הקדמת ספר שבילי דוד אה"ע).

ויש להוסיף טעם במה שנהגו צדיקים ללמוד עם תלמידיהם בליל יום הכיפורים את סדר עבודת היום, כדי שבשעת התפילה יהיה מוחם וליבם פנוי 'לחיות' את תיבות התפילה, ולא יצטרכו לחשוב אז על הבנת הדברים וסדר העבודה, וכמו שאמרו חז"ל אודות עבודת הכהן גדול ביום הכפורים "ערב יום כפורים שחרית מעמידין אותו בשער מזרח, ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים, כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה" (יומא יח.), ופירש רש"י "שיהא מכיר - מתבונן בבהמות העוברות לפניו, לתת אל לבו בהלכות סדר היום", הרי לנו שקודם יום הכיפורים היה הכהן גדול מתבונן לתת אל לבו בהלכות סדר היום, והיה זה חלק מההכנה דרבה לעבודת יום הכפורים. ויש לומר שכמו כן יש לכל אחד ואחד ללמוד את ההגדה קודם ליל הסדר, כדי שיהיה מכיר ורגיל בתוכן וסדר הדברים.

ובענין זה כתב הבני יששכר, שאם בשעת קריאת ההגדה לא הבין מה שקרא,

בהגדה של פסח יש אריכות דברים, ולעתים האדם מרגיש אי בהירות מריבוי הפרטים, ויש שנשאר בזכרונו הצורה של ליל הסדר מילדותו, בה הוא קרא את נוסח ההגדה עם שאר בני הבית הגדולים ממנו, ולא הבין את קשר הדברים וסידורם.

ויש, שבצעירותו - כשעודנו סמוך על שולחן אחרים, עושה 'תענית דיבור' במשך כל זמן ההגדה, נותן לבעל הבית לנהל את שולחן הסדר, והוא מתעמק בהגדה המבוארת שלפניו, ולפעמים גם מחדש בה חידושים נפלאים כיד ה' הטובה עליו, אשריו ואשרי חלקו.

אך באופן זה איננו זוכה לספר את ההגדה ולאומרה כפי שצריך, אלא הוא 'לומד' את ההגדה, וזמן תורה לחוד וזמן סיפור יציאת מצרים לחוד. והדברים אמורים גם בשאר המועדים שנאמרים בהם פיוטים וכדו', וכגון באמירת האקדמות בשבועות, שלפעמים האדם איננו לומד קודם היום טוב את פירוש הפיוט, ועל כן הוא 'לומד' ומעיין בזה בשעה שהחזן מאריך ומסלסל בחרוזי האקדמות, ותוך כדי שהוא עונה אחרי החזן יחד עם הקהל, ולפעמים גם עולים אז בדעתו חידושים ורמזים נפלאים. אך לא זו הדרך הרצויה, אלא יש לו לאדם ללמוד קודם כל יום טוב את מהות היום טוב ואת תוכן הפיוטים והתפילות, כדי שבשעת האמירה יהיה פנוי 'לחיות' את הדברים [וכן הוא בשאר המצוות, ואכה"מ].

ומענין לענין באותו ענין, פסק בשולחן ערוך הרב "מצוה ללמוד ביום

ועל כן מוטל על כל אחד ואחד החיוב ללמוד ולהבין מה הוא עיקר הסיפור שצריך לספר, ומה הם הפרטים הנוספים, שיוכל לאמרם לעצמו ואינם מעכבים את הסיפור, וכמו שמצינו בהלכות תפילה, שנתייחד בשו"ע סימן שלם ל"מי ששהה לבוא לבית הכנסת עד ישתבח" (או"ח נב), שאז צריך לידע מהו עיקר התפילה שצריך להתפלל עם הציבור ובזמן התפילה, ועל מה יכולים לדלג בשעת הדחק ולהשלים אחר כך. וכן נחלקו התנאים לגבי מגילת אסתר (מגילה יט.) "מהיכן קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי חובתו", היינו שיש את הנקודה הפנימית והיסודית שקריאתה מעכבת. וכמו כן יש לו לאדם ללמוד את סדר ההגדה קודם היום טוב, לידע מדוע אומרים כל קטע ומהו תוכן הדברים וסידורם, אלו חלקים חיוב אמירתם הוא מן התורה, ואלו חלקים מתקנת חז"ל.

ובשו"ע (או"ח תל א) כתב שבשבת הגדול "המנהג לומר במנחה ההגדה מתחילת עבדים היינו עד לכפר על כל עונותינו". אמנם הביאור הלכה הביא מהגר"א שלא נהג לאמרו, כיון שכתוב בהגדה "יכול מראש חודש תלמוד לומר ביום ההוא", ובשער הכולל (פרק מח) כתב שבפע"ח וסידור האר"י לא הביאו מנהג זה. אך באמת כל זה הוא רק כשעוסקים בכך בתורת 'חיוב' או 'מנהג', אמנם ודאי כולי עלמא לא פליגי שיש ללמוד את ההגדה קודם היום טוב, כדי לידע את אשר לפניו ולהיות ערוך לסדר כהלכתו, וזה חלק מהחיוב לעסוק בהלכות היו"ט שלשים יום קודם הפסח (או"ח תכט א).¹

לא יצא ידי חובתו. וז"ל (דרך פקודין כא חלק הדיבור ב): "נראה לי דבאמירת ההגדה באם אינו מבין כלל מה שהוא אומר אינו יוצא ידי חובתו וכו'. ולא סגי לדעתי לעיין אחר כך בשעת האכילה וכיוצא בפירוש לשון אשכנז, דהרי בשעה שאמר לא הבין, ואחר כך מה שמעיין 'עיון' נקרא ולא 'הגדה וסיפור', ואנן 'הגדה וסיפור' בפה בעינן, על כן יקרא בפה גם בלשון אשכנז וכיוצא בשאר לשונות".

ואכן, בדורות עברו היתה ההגדה שגורה בפי המון העם. ויש לכך גם השלכה למעשה בהלכות שבת, שאסור לקרוא לאור הנר מחשש שמא יטה, אך בדברים השגורים בפיו שאז אין חשש 'שמא יטה' התיירו חז"ל לקרוא לאור הנר, וכתב השו"ע (או"ח ערה ט) "ליל פסח שחל להיות בשבת, מותר לקרות ההגדה בספר משום דהוי כעין ראשי פרקים, דאין עם הארץ שלא תהא שגורה בפיו קצת".

ובפרט כשהאדם מתבגר ואינו סמוך על שולחן אביו וחמיו, אלא נמצא בביתו, כאשר "בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך", ומוטל עליו לספר את סיפור יציאת מצרים ולהעביר בלילה זה את יסודות היהדות לדורות הבאים, וכל אחד רואה את גודל הקושי המתעורר אצל הילדים הרכים להתרכז במשך כל זמן אמירת ההגדה, שאינו לפי כוחם ומוחם. כפי שיודע כל אחד את נפש צאצאיו, כמה קשה להם במשך כל ימות השנה לשבת זמן ממושך בסעודת שבת, וכל שכן בהגדה שקוראים הרבה דרשות חז"ל, ואינם מבינים כלל את כל המשא ומתן, ומה יעשה הבן וכו'.

1. ראה עוד בספר בני בכורי ישראל ח"א מאמר יח בהרחבה בענין זה.